

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора психологічних наук,
старшого дослідника, доцента
Чиханцової Олени Анатоліївни на дисертацію
Малиш Вікторії Євгенівни
«Особистісні ресурси подолання психологічних криз»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології**

В умовах соціальних, політичних та економічних змін, зростання рівня стресу та невизначеності, спричинених, зокрема, подіями в Україні, питання збереження психологічного благополуччя є життєво важливим для кожної людини. Психологічні кризи різного генезу охоплюють дедалі більшу кількість людей, незалежно від віку, статі чи соціального статусу. Саме тому дисертація Малиш Вікторії Євгенівни «Особистісні ресурси подолання психологічних криз» є своєчасним науковим дослідженням, яке вирізняється високим рівнем теоретичної обґрунтованості, методичної грамотності та практичної значущості. У центрі уваги авторки – важливе як у теоретичному, так і в прикладному вимірі питання: роль внутрішніх особистісних ресурсів у процесі подолання психологічних криз, що виникають у ході життєвого розвитку людини. Актуальність дослідження зумовлена зростаючою кількістю викликів, що постають перед особистістю у мінливому соціальному середовищі, зокрема кризами адаптації, екзистенційного вибору, переосмислення життєвого шляху й основних життєвих цінностей, а також зростанням частоти кризових станів, які вимагають поглибленого вивчення процесу подолання психологічних криз, зокрема через мобілізацію особистісних ресурсів.

У цьому контексті авторка цілком обґрунтовано звертається до дослідження ресурсного потенціалу особистості як важливого чинника збереження психологічного благополуччя.

Розглянемо роботу детальніше. Дисертація становить собою рукопис загальним обсягом 276 сторінок, а її основний зміст викладено на 187 сторінках. При цьому робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, який налічує 406 найменувань, із яких 291 іноземними мовами. У роботі представлено 20 рисунків та 30 таблиць. Все це дозволило авторці детально відобразити хід та результати дослідження.

У Вступі, як це прийнято, розкривається актуальність проблеми, визначаються об'єкт і предмет дослідження, вказується його мета, описуються завдання, зазначаються методологічні основи, методи та організація дослідження, обґрунтовуються надійність і достовірність результатів, описуються наукова новизна, теоретичне та практичне значення, надаються відомості про апробацію та впровадження результатів роботи, окреслюється зв'язок роботи з науковим планом кафедри теорії та методики практичної психології «Емоційні та особистісні детермінанти розвитку людини в різних соціально-психологічних умовах її життєдіяльності» тощо.

У першому, теоретичному, розділі дисертації який називається «Теоретико-методологічний аналіз сучасного стану дослідження особистісних ресурсів подолання психологічної кризи», Вікторія Євгенівна ґрунтовно аналізує наукові підходи до розуміння психологічної кризи (стор. 35-37), її місця у структурі життєвого шляху, а також детально розглядає поняття «особистісні ресурси», з опорою на здобутки загальної, позитивної та екзистенційної психології. Дисертантка доводить, що існує потреба комплексного підходу до вивчення особистісних ресурсів у подоланні кризових станів, яка відповідає загальним тенденціям розвитку психологічної науки, спрямованої на інтеграцію системного та ресурсного підходів, оскільки існуючі дослідження недостатньо охоплюють питання ролі цих ресурсів у процесі подолання криз.

Особливої уваги заслуговує запропонована Вікторією Євгенівною структурна модель дослідження, яка описує прояви особистості в кризі, внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на особистісні ресурси та

взаємозв'язки між ними (стор. 63). Ця модель демонструє як внутрішню логіку побудови дослідження, так і його прикладне значення.

Другий розділ «Зміст дослідження особистісних ресурсів подолання психологічної кризи» присвячений обґрунтуванню об'єкта, гіпотези та завдань емпіричного дослідження зазначеної феноменології. Авторка цілком слушно аргументує необхідну достатність розміру вибірки, наводить її опис за параметрами, а потім відповідно до мети й завдань дослідження описує методики, на користь яких вона зробила свій вибір. Варто звернути увагу на інструментарій, який налічує 20 психодіагностичних методик і 2 анкети, що уможливили всебічну оцінку стану психологічної кризи досліджуваних та виявити особистісні ресурси її подолання. Знову ж таки, варто звернути увагу на коректність застосування Вікторією Євгенівною діагностичних методик. Це перевірка на відповідність закону розподілу даних за критерієм Колмогорова-Смірнова та Шапіро-Уїлка, доповнення одних методів іншими, врахування надійності шкал тестів за коефіцієнтом альфа Кронбаха, визначення дискримінативності методик за коефіцієнтом дельта Фергюсона. Це безумовно підвищує ступінь довіри до результатів дослідження в цілому. І важливою частиною розділу, на нашу думку, є презентація авторських методик: «Оцінка ефективності подолання психологічної кризи», «Визначення інтенсивності проявів кризового стану», методика «Ідентифікації типу кризи» і авторська анкета «Фактори подолання психологічної кризи».

Третій розділ «Емпіричне дослідження особистісних ресурсів ефективного подолання психологічної кризи» містить результати дослідження, спрямовані на визначення рівня інтенсивності кризового стану досліджуваних. Дисертантка, на основі отриманих результатів, виснує, що здатність індивіда запобігати кризі залежить від рівня сформованості когнітивних, емоційних та поведінкових ресурсів, тобто чим краще інтегровані зазначені ресурси, тим вища здатність людини уникати кризи або долати її. Визначається, що особи, які переживають кризовий стан відрізняються від решти людей зниженою здатністю до позитивної

переоцінки як частини системи емоційної регуляції, що свідчить про складність використання емоційних ресурсів. Авторка дослідження, завдяки багатоаспектному аналізу доводить, що у групі досліджуваних з високою ефективністю переважають позитивна переоцінка, емоційна регуляція, когнітивна гнучкість і проактивне подолання. У групі з середньою ефективністю присутня нестабільність адаптивних стратегій із частковим проявом деструктивних копінг-механізмів та у групі з низькою ефективністю домінує придушення емоцій, низька когнітивна гнучкість, переважання неадаптивних стратегій уникнення проблем та соціальної ізоляції.

Отримані результати можуть бути використані для розробки профілактичних і корекційних програм, спрямованих на підвищення ефективності подолання криз за рахунок зміцнення особистісних ресурсів, що відповідає пріоритетам сучасної української психології у напрямі охорони психічного здоров'я населення.

Дисертаційна робота Малиш Вікторії Євгенівни містить дані, що мають наукову новизну. Зокрема вперше встановлено специфіку впливу емоційних, когнітивних та поведінкових ресурсів на ефективність подолання психологічної кризи залежно від рівня їх сформованості. Удосконалено концепцію подолання психологічної кризи шляхом інтеграції взаємозв'язків особистісних ресурсів (емоційних, когнітивних, поведінкових) з внутрішніми та зовнішніми факторами (соціальна підтримка, соціальні норми, інтенсивність і тип кризи), що дозволило комплексно пояснити процес мобілізації ресурсів у кризових ситуаціях. Набули подальшого розвитку уявлення про ефективність подолання психологічної кризи, її структуру та динаміку залежно від рівня сформованості особистісних ресурсів.

Отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності психологів, соціальних працівників та освітян. Розроблені концептуальна модель подолання психологічної кризи, адаптовані методики для оцінки особистісних ресурсів можуть бути інтегровані в процес кризового консультування, психокорекційної роботи, а також у навчальні програми для підготовки фахівців у галузі психології.

Підводячи підсумки, зазначимо, що дослідження має безперечну цінність як у теоретичному, так і практичному значенні, відповідає викликам сучасної психологічної науки та запитам суспільства.

Основні результати дисертаційного дослідження, достовірність яких забезпечена застосованим психодіагностичним інструментарієм, знайшли своє відображення в 31 публікації, серед яких 7 статей у фахових виданнях України, 3 статті в наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз, а також 21 публікація в інших наукових виданнях. Аналіз їх змісту дає підстави зробити висновок про те, що в опублікованих працях авторки висвітлено загальнометодологічна та практична концепція дослідження. Результати дисертаційного дослідження апробовано на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та впроваджено у 5 установах. Текст дисертації написаний грамотною, прозорою, зрозумілою українською мовою.

Попри високу позитивну оцінку дисертаційної роботи, наукове й практичне значення отриманих результатів, вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження та побажання, переважно дискусійно-рекомендаційного характеру:

1. Перший розділ дисертації, присвячений аналізу теоретичних засад вивчення психологічної кризи, є ґрунтовним як за обсягом, так і за якістю викладу. На нашу думку, ця частина роботи набула би більшої фундаментальності, якщо б навести аналіз впливу конкретних історичних періодів, соціально-політичних та економічних подій на формування наукових уявлень про психологічну кризу та шляхи її подолання. Зокрема, було б доцільно розглянути, як зміни у суспільстві (наприклад, війни, економічні кризи, пандемії чи масові міграції) позначалися на змісті досліджень психологічних криз та переосмисленні особистісних ресурсів у різні історичні етапи. Такий підхід поглибив би історико-психологічний контекст теми та додав би роботі ширшої міждисциплінарної перспективи.

2. У другому розділі роботи представлено високий рівень емпіричної обґрунтованості, що забезпечується репрезентативністю вибірки (304 особи). Проте вибірка дослідження в основному включас людей з певними соціальними характеристиками, що обмежує можливості узагальнення результатів на інші соціальні або вікові групи. Натомість вважаємо, що варто було б забезпечити більш рівномірне представлення різних вікових, регіональних і соціально-економічних груп, що дозволило б підвищити екологічну валідність результатів.

3. У дисертації висвітлено основні аспекти взаємозв'язків між певними факторами (соціальна підтримка, соціальні норми, тип кризи тощо) та особистісними ресурсами (емоційними, когнітивними, поведінковими). На нашу думку, варто було б уточнити, яким саме чином конкретні форми соціальної підтримки впливають на різні види ресурсів або як соціальні норми модифікують ефективність застосування стратегій подолання. Це дозволило б глибше зрозуміти роль цих факторів у подоланні психологічних криз.

4. У третьому розділі дисертації презентована низка цінних висновків щодо особистісних ресурсів, які впливають на подолання психологічної кризи. Вважаємо, було б доцільним на основі отриманих статистичних даних представити рекомендації щодо виявлення особистісних ресурсів ефективного подолання психологічних криз чи програму певних заходів для людей, які перебувають у стані кризи.

Висловлені зауваження, хоч і стосуються важливих нюансів роботи, не є настільки критичними, щоби поставити під сумнів актуальність та якість виконаного дисертаційного дослідження.

Отже, аналіз дисертаційного дослідження, автореферату й опублікованих наукових праць Малиш В. Є. дає нам підставу зробити наступний висновок. Дисертаційна робота «Особистісні ресурси подолання психологічних криз» є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливе для галузі загальної психології наукове завдання, що відповідає усім вимогам, які

висуваються до кандидатських дисертацій, а її авторка Малиш Вікторія Євгенівна заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 - загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:

в. о. завідувача лабораторії
психології особистості імені П.Р. Чамати
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
доктор психологічних наук,
старший дослідник, доцент

Олена ЧИХАНЦОВА

